

A VAJDASÁGI MAGYAR BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSÉNEK ÉS VISSZATANÍTÁSÁNAK SZEREPE A LOKALITÁSTEREMTÉSBN

THE ROLE OF COLLECTING AND RETEACHING
HUNGARIAN NATIVITY PLAYS FROM VOJVODINA
IN THE PRODUCTION OF LOCALITY
ULOGA PRIKUPLJANJA I PREUČAVANJA
VOJVOĐANSKIH MAĐARSKIH VITLJEJSKIH IGARA
U STVARANJU LOKALITETA

HÉNYEL VARGA LILLA

MA, tanító

Cseh Károly Általános Iskola, Ada, tanító

lillavarga97@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Munkám célja a magyar nyelvterületen az egyik leginkább elterjedt dramatikus énekes népszokás, a betlehemes játék Vajdaságban betöltött identitásmegőrző szerepének feltárása. Kutatásom során arra kerestem a választ, milyen társadalmi és politikai kontextus játszott szerepet abban, hogy a betlehemes játékok gyűjtése, visszatánítása, színpadra vitele az 1990-es években a Vajdaságban elindulhatott, és mindez hogyan járult hozzá a lokalitásteremtéshez, illetve annak megerősítéséhez. Szerettem volna megérteni, hogy a helyi szereplők, gyűjtők, visszatánítók a lokalitás szerkezetében milyen szerepet szántak a betlehemezés szokásának. Arra is kíváncsi voltam, hogy mik voltak azok a vezérlő szándékok, motivációk, amelyek életre hívták és népszerűvé tették az 1993 és 2003 között Moholon megrendezett Betlehemesek Találkozója nevű szemlét, illetve ezáltal milyen hozadéka volt a betlehemezést érintő folklorizmusnak. Szakirodalmi vizsgálódások során kutatástörténeti szempontból egész Vajdaságot igyekeztem érinteni, ugyanakkor szeretném kiemelni, hogy kutatásom középpontjában saját községem betlehemes hagyománya és annak lokalitásteremtő szerepe állt. Az így gyűjtött adatokból kísértem meg következtetéseket levonni a betlehemes játékok lokalitásteremtésre gyakorolt hatásáról. A terepmunka során 2023 áprilisa és augusztusa között félig strukturált interjúkat készítettem a betlehemes játékok gyűjtőivel, betlehemező csoportok tagjaival, illetve a moholi betlehemes találkozó szervezőjével. Továbbá adatgyűjtést végeztem a *Magyar Szó* című vajdasági napilap 1993 és 2003 között megjelenő számaiból. A lap áttekintését digitális archívumban végeztem. Azokra a tudósításokra, interjúkra, felhívásokra helyeztem a hang-

súlyt, melyekben betlehemes szokásokat tartalmazó kiadványok, a szokást bemutató rendezvények, illetve néprajzkutatókkal készült beszélgetések kerültek említésre.

KULCSSZAVAK • néprajz, népszokás, karácsony, betlehemes játék, Vajdaság, folklorizmus

BEVEZETÉS

A paraszti élet naptárának egyik leghangsúlyosabb, szokásokban igen gazdag ünnepköre a karácsonyi időszak. A karácsonyi ünnepkörből is kiemelkedik a betlehemes játék, amely a magyar nyelvterületen leginkább elterjedt dramatikus énekes népszokás, és tulajdonképpen a népi színjátszás egyik megnyilvánulása (PAPP 1988). A magyar betlehemes játékok fő jelenetét a pásztorjáték képezi. Lukács evangéliumának története – a benne szereplő csodákkal együtt is – közel áll az egyszerű falusi néphez. A pásztorok nyáj körüli tevékenysége, a szent szülőpár otthontalansága, szegénysége, a kiseded kiszolgáltatottsága egybecseng az emberek saját tapasztalataival (BODOR–PAKSA 2016). Az alvó pásztorokat az angyal keltegeti, hogy az újszülött Jézushoz küldje őket. A főszereplő az öreg pásztor, aki nagyothall, így tréfás félreértései alkotják a humoros jelenetek fő forrását. A játékok további mozzanatai bemutatják azt is, ahogyan a Szent Család szállást keres, vagy azt, hogy a napkeleti királyok ajándékot adnak a kisednek, sőt a pásztorok néha a napkeleti királyok szerepébe is kerülnek (DÖMÖTÖR 2004). Előfordul, hogy a szereplők, a három pásztor és az öreg egyáltalán nem festenek emberszerűnek, álarcot viselnek. Ezek az elemek feltehetően az antik színjátszás maradványai (EXTERDE–SÁNDOR 2010). A betlehemezésre jellemző, hogy jellegzetes kezdőformulával rendelkezik, majd pedig adománykérő formulával zárják le (DÖMÖTÖR 2004). Papp György szerint a Délvidéken fellelhető naptári ünnepekhez kapcsolódó dramatikus szokás szinte a teljes magyar lakosság struktúráját tükrözi (PAPP 1988). Mindez azzal magyarázható, hogy a délvidéki magyarság sokfelől érkezett erre a vidékre (BODOR–PAKSA 2016). Paksa Katalin összegzése szerint a kutatók a Vajdaság területéről negyven betlehemes játékot gyűjtöttek (PAKSA 2021: 114). Ezek között vannak csonka, töredékes leírások is, viszont ez mégis nagy mennyiségnek bizonyul a magyar nyelvterületről gyűjtött betlehemes játékok számához viszonyítva. A vajdasági betlehemes játékokban megszólaltak és énekeltek az örömhírt vivő angyalok és a kis Jézust köszöntő pásztorok, akiknek száma változó volt. A betlehemes játékok jellemzője, hogy a következő szerkezetet követik: a heverő, alvó pásztorok az angyali szóra felébrednek, tréfás beszélgetést folytatnak, beszámolnak általában adományokkal kapcsolatos álmaikról, és elindulnak Betlehembe. Ezt

követően köszöntik a kis Jézust, akinek ajándékot adnak át, majd tiszteletére táncot is járnak. A Vajdaságban gyűjtött székely betlehemesek a szereplők és a cselekmény tekintetében is nagyban különböznek a Vajdaság többi tájáról való játékoktól (fontos feladata van a Királynak, Király-szolgának is, illetve Szent József és Szűz Mária is aktív résztvevő) (BODOR–PAKSA 2016).

A BETLEHEMEZÉS SZEREPE AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉBEN A VAJDASÁGBAN

Szőke Anna tanulmányában megállapítja, hogy annak ellenére, hogy a keleti szocialista államok közül egyedül csak Jugoszláviában nem tiltották a tradíciók életben tartását, a szocialista rendszerben élőket nem igazán foglalkoztatta hagyományaik megőrzése. A tanulmány szerzője szerint mindez azzal magyarázható, hogy a politikai rendszer érdekérvényesítő ideológiai politikáját az anyagi jólét biztosításával és oktatási rendszerével sikerre vitte. Az oktatási rendszerbe új, kitalált ünnepköröket építettek be, az elnemzetietlenítési politika, az életforma nagyarányú változása lassan háttérbe szorította a folklórhagyományokat. Az egyházi ünnepek az elvallástalanodás folyamata során a családi körökbe, zárt ajtók mögé szorultak, de sok helyen még innen is elűzték azokat (SZŐKE 2004). A hétköznapokra eső egyházi ünnepek napján is munkanap volt, a felnőttek a munkahelyükre mentek, a gyerekek iskolába. A napi munka mellett, a hétköznapok egymásutánjában nemigen maradt idő a betlehemesek fogadására, az ünnepek méltó megélésére, a meghittség megteremtésére (BESZÉDES 2012).

A rendszerváltást követően a kistelepülések tudatosan törekedtek az elfeledett hagyományok felélesztésére (SZŐKE 2012). Papp György a *Magyar Szó* napilap hasábjain így nyilatkozott erről az időszakról: „A társadalom ideológiai zártsága most megszűnt, felengedett ez az öt évtizedes nyomás, s azt hiszem, hogy ezek a nagyon nehéz idők is az embereket valamiképpen errefelé fordítják. A betlehemezés reneszánsza egyenlő a vallásgyakorlás reneszánszával, mert lényegében ennek is tanúi vagyunk, felnőttek, nagy gyerekek keresztelkednek meg, lesznek elsőáldozók” (MIHÁLYI 1994b: 11). Bodor Anikó és Paksa Katalin arról írnak, hogy az 1990-es évek körül újra igény támadt az egykor olyannyira kedvelt betlehemezés felújítására, és különféle regionális, illetve Kárpát-medencei betlehemes találkozókra való bemutatkozásra (BODOR–PAKSA 2016). Szőke Anna arról számol be, hogy a Vajdaságban elsőként 1989-ben Topolyán élesztették újjá az utcákat járó betlehemesek játékát. A résztvevők középiskolás fiatalok voltak. Sajnos a házaló betlehemezés szokása akkoriban nem tudott újra évről évre ismétlődő hagyománnyá válni a településen a pénztelenség és az atrocitásoktól való félelem következtében (SZŐKE 2012).

Bodor Anikó népzenekutató Vajdaság-szerte a szokás visszatatanulását szorgalmazta, és segítette a helyi hagyományokat szem előtt tartva. 1994. szeptember 29-én egy betlehemes találkozóra vonatkozó levelében így írt:

„Itt Zentán már négy éve készíték a gyerekekkel karácsonyi népszokásokat és betlehemes játékot. Minden évben bővítjük a repertoárt. Mivel a Zentán gyűjtött betlehemesek már csak töredékek, Horgosról, Királyhalmáról stb. »kölcsonzünk«. [...] Az al-dunai székelyeknél máig élő szokás a huszárok karácsonyi játéka (a betlehemes mellett). A székelykevei csoportvezetőt rá is uszítottam a jelentkezésre. Azért mondom mindezt, mert nem csak egy betlehemes játék létezik, ami újraéledt, vagy ki se halt... Úgy tudom, a dunatáji Gomboson és Doroszlón ma is több betlehemes csoport jár köszönteni...” (BODOR-PAKSA 2016: 346).

Papp György nyelvész, kritikus, szerkesztő, az újvidéki Magyar Tanszék tanára 1971-ben kezdett betlehemes játékokat gyűjteni, majd publikálni (1975, 1994). Anyagának egy része *Jeles napok feledésbe merülő szokásai* címmel elhangzott az Újvidéki Rádió jugoszláviai magyar népköltéssel foglalkozó többrészes adásában (BODOR-PAKSA 2016). Papp György 1994-ben *Betlehemnek nyissunk ajtót!* címmel könyvet adott ki a betlehemes játékok újjáélesztésének, visszatánításának érdekében. A kötet húsz gyűjtést tartalmaz (SZŐKE 2004). Ezekből tizenegy vajdasági betlehemes játék, de ezek mellett a szerző hasznosnak vélte más területekről származó (Alföld, Erdély, Dunántúl, Partium) játékszövegek újrapublikálását is. Silling István szerint a hiánypótló kötet egyik nagy erénye és különlegessége, hogy útmutatást ad a betlehemes játékok betanításához, emellett pedig magyarázatokkal és illusztrációkkal segíti a tárgyi kellékek és a szereplők viseletének bemutatását, azok elkészítési módjának megértését (SILLING 1996). Ennek a kiadványnak a betlehemes anyaga megjelenésének évében több vajdasági településen több népművelőt is a téli dramatikus népszokás felelevenítésére, betanítására készítetett (SZŐKE 2012). A szerző a helyi játékok gyűjtésére a lehető legnépibb forma felkutatására, rekonstruálására szerette volna ösztönözni a hagyományok iránt érdeklődőket (PAPP 1994: 9).

AZ ADAI BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSE
ÉS VISSZATANÍTÁSA

Bartók Ildikó tanító 1996-ban gyűjtött betlehemes játékot Molnár Antal adai lakostól, majd a gyűjtést követően gyermekekből álló csoporttal indította újra a házaló betlehemezést Ada utcáin (SZABÓ SZABADOS 2001). Bartók Ildikó a következőket mesélte a gyűjtéssel kapcsolatos személyes indítatásáról:

„Akkoriban azon gondolkodtunk, hogy hogyan lehetne meggyökeresíteni a magyarságot, és innen jött a betlehemes ötlete. A célunk az volt, hogy újra betlehemes csoportokat indítsunk el, akik házakhoz járnak. Innen jött a gyűjtés ötlete, mert saját, adai betlehemes szeretnünk volna a gyerekeknek tanítani. Nekem a nagytatám mesélt sokat a betlehemezésről, tőle hallottam erről a szokásról. Végül nem tőle gyűjtöttem fel, hanem a nagymamám testvérétől, Molnár Antaltól. A nagytatám már idősebb volt, ő szerintem azért nem annyira emlékezett rá, meg ő nem is ment olyan sűrűn. Nagytatám inkább kiegészítette a gyűjtést, mert ő nem volt akkora betlehemes, mint Anti bátya. Anti bátya jobban emlékezett, konkrétan elmesélte, hogy hogyan mentek ezek a dolgok. Még fiatalok, gyerekek voltak, addig ők ezt csinálták, és utána évtizedekig semmi, megszakadt ez a hagyomány. Azt mondták akkor, hogy suttyó gyerekek jártak kilenctől tizenöt éves korukig. Megvolt, hogy a falu melyik részén kik mehettek betlehemezni, fel voltak osztva a területek. Ha áttértek egy másik területre, akkor ott verekedés volt. Az ajándékokat szétosztották egymás között. Szívesen fogadták őket, de volt olyan is, ahol elzavarták őket. Templomot vittek magukkal. A nagytatám csinált egy ugyanolyan betlehemet, mint amit anno vittek magukkal. Fából készült, náddal volt a teteje bevonva, papírból volt az óra, kis Jézus volt benne jászolban. Kifordított subát viseltek a pásztorok. A lányok angyalok voltak, de mondták, hogy fiúk is lehetnek, fehér ruhát viseltek” (B. I.).

A Molnár Antal bácsival készített gyűjtést követően, 1996-ban újraindult a házaló betlehemezés Adán.

„1996-ban, a gyűjtést követően, rögtön betanítottuk, és ment is az első csoport. A csoportokat nagy örömmel, nyitott ajtókkal fogadták. Volt, amikor szenteste mentünk, és akkor szívesen fogadtak minket, volt, hogy vacsora közben toppantunk be. Többnyire jelentettük előre a háziaknak, de volt olyan, hogy útközben döntöttük el, hogy néhány

ismerőshöz bekopogunk. Ott is szívesen láttak bennünket. Karácsony előtti héten, mindennap jártunk betlehemezni. Aztán már kérdezték, hogy megyünk-e. Két-három csoport is betanulta, hol az egyik ment, hol a másik. A betlehemezés egy más világból jövő dolog, ma már meg kell tanulni kicsit lassulni hozzá” (B. I.).

Resócki Rolland néprajzkutató 2017-ben készített interjút az 1935-ben született Lakatos Sándor adatközlővel. A gyűjtés során a következőket sikerült lejegyeznie:

„Lakatos Sándor az utolsók közé tartozott, aki Adán még fiatal korában járt betlehemezni. Elmondása szerint a városban öt-hat betlehemes csoport járt egyszerre. Minden csapatnak megvolt a maga területe, és ott adhatta elő a betlehemes játékát. A betlehemesek advent első vasárnapján indultak el, majd december huszonharmadikán fejezték be a házak meglátogatását. Sándor bácsi tízéves kora körül kezdett betlehemezni járni a gunarasi városrészben, ahol az övéen kívül még másik két betlehemes csoport is járta az utcákat. Szombati napok alkalmával a tanyavilágba is kilátogattak, és egészen elmentek Orompartig is. A szöveget novemberben kezdték el gyakorolni és összepróbálni az adai Benák kocsmá raktárában, idősebbek felügyelete alatt. A próbák alkalmával többször is figyelmeztették őket, hogy úgy adják elő a játékot, mintha igazi juhászok lennének, ne színészkedjenek. Sándor bácsi elbeszélései szerint egyes társaságokban lányok is szerepeltek, viszont az ő csapatában az angyalok szerepét is fiúk töltötték be. A szereplők között volt egy káplár, három pásztor: Darida, Jakab és az öreg, és két angyal, akik vitték a betlehemet. A káplárnak fején egy hegyes, 30–40 centiméter magas, fehér csákó volt, amelynek a szélét csillogó, díszes papír díszítette, kezében pedig egy fakardot vitt. A pásztorok subát vagy bundát viseltek a szőrösebb felével kifelé fordítva. Arcukra szakállat helyeztek, fejükön pedig subasapkát hordtak. Botjaikra láncot vagy más csörgő alkalmatosságot erősítettek. Az angyalok vastagabb papírból szárnyakat viseltek, ezeket fából készült szerkezetre erősítették, és még fényes papírt rögzítettek rá, fejükön pedig koszorú volt. A visszaemlékezésből az is kiderült, hogy a partizán és szovjet seregek megszállását követően, 1945-ben, sajnos megszakadt a betlehemezés a településen, majd két évre rá már csak két-három betlehemes csoport folytatta ezt a szokást. Sándor bácsi édesapja saját kezűleg készítette azon templomot, amivel csapata járt betlehemezni. Lécekből szögezte össze, és vastag papírral vont be, az édesanyja pedig befestette. A templom belsejébe egy gyer-

tyát és néhány fából készült, festett figurát (Szűz Mária, Szent József és a kis Jézus jászolban) helyeztek. A betlehemben elhelyezett gyertyát mindig a gazda gyújtotta meg” (RESÓCKI 2018).

Resócki Rolland gyűjtőmunkája alapján elmondható, hogy nagy valószínűséggel ahány betlehemes csoport járta Ada utcáit, annyi változatban történt az előadás, de ezeknek a játékoknak a szövege és a fő szerkezete szinte megegyezett. A szokás elhagyását végül jórészt a kommunista ideológia elterjedése okozta. A kommunizmus tanai a gyermekek világában is szerepet játszottak, és az elhivatott kommunista családok gyermekei szétverték a betlehemes csoportok betlehemeit (RESÓCKI 2018).

A MOHOLI BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSE ÉS VISSZATANÍTÁSA

Moholon az 1990-es évek elején Miklós Ilona magyartanár nő vezetésével elevenítették fel a házaló betlehemezés szokását, illetve végeztek gyűjtőmunkát. Miklós Ilona így mesélt azokról az időkről:

„A moholi plébános akkoriban Danyi László atya volt, aki nagyon aktív volt, a hitéleten kívül még hagyományápolással is foglalkozott. Amikor 1991-ben munka nélkül maradtam (elfogytak a régi iskola-rendszer szerinti osztályok), lecsapott rám, ha szabad vagyok, akkor csináljak valamit az egyház keretein belül. Én el sem tudtam képzelni, hogy mit lehet itt csinálni. És akkor eszembe jutott, hogy gyerekkoromban karácsony előtt mindig jártak nálunk bundás, láncos, csörgős, nagyon hangos betlehemesek, akiktől én igen félttem. Akkoriban a nagyszüleimnél laktunk, és azok a régi típusú magas ágyak voltak a hálószobában. Én bebújtam oda, és onnan néztem az előadást. Ami megmaradt bennem, hogy hosszú, szőrös subában voltak meg csizmában meg láncos bot volt náluk. Nagyon hangosak voltak, meg bepiszkáltak a bottal az ágy alá. Csak férfiak voltak, az angyal szerepét is férfiak játszották. A betlehem szárból készült – az úgy megvan bennem, most, hogy a tetejét szárból vagy csuhéból készítették, arra nem annyira emlékszem –, a kis jászolra emlékszem, égett benne a gyertya. A betlehemezőket a nagymamám süteménnyel, almával, dióval várta. A diót a nagymamám mindig befestette, legtöbbször aranyszínűre. Amit aztán láttam a karácsonyfán is. Karácsonyfa sem fenyőfa volt gyerekkoromban; a tüskés, koronatövises ágakat bevonta a nagyanyám krepp-papírral, és még ki is volt cakkozva. Volt olyan, hogy szalonnát meg kolbászt

kínáltak a betlehemezőknek. Félttem tőlük, de csak volt valami erős izgalom, vonzó bennük. A betlehemezés nagyon sokáig élt Moholon, egészen az 1960-as évekig. Ez a gyermekkori emlék adott indítást a házaló betlehemezés hagyományának felújításához, de akkor hirtelen nem tudtam, hogy honnan is kellene gyűjteni, mit is csináljak. Mivel akkoriban már jelentek meg kiadványok Magyarországon, így sok betlehemes játék szövegéhez hozzá lehetett jutni. Összeollóztam kettő-háromból egy szöveget, és 1991 decemberében elindítottuk a faluban az első betlehemes csoportot. A következő években egyre többet lehetett hallani a betlehemezésről, majd megjelent Papp György *Betlehemnek nyissunk ajtót!* című kötete is. Dani atya 1993-ban koprédikálta, hogy ha valaki tud vagy ismer olyan személyt, aki régen betlehemezett, akkor jelentkezzen. Így találtunk rá Vlasity Pálra, aki Moholnak a Papp Pista fertálya nevű részén élt. Ez nagyon-nagyon szegény negyed volt abban az időben. Egy elég rövid betlehemes sikerült felgyűjtőnk, ami talán azért lehetett rövid, mert az volt a betlehemes csapat célja, hogy minél több helyre eljussanak vele. A gyűjtést követően ezt a betlehemes játékot tanítottuk meg a gyerekeknek” (M. I.).

Boja Patyi Sarolta 2012-ben ismét gyűjtőmunkát végzett az akkor nyolcvannégy éves Vlasity Pál moholi lakosnál. Ekkor a gyűjtő a következőket jegyezte le: „Vlasity Pál 1928-ban született Moholon, földműves szülők gyermekeként. Emlékei szerint ő az 1940-es évek elején járt betlehemezni. A játékot az idősebbektől tanulta meg. A betlehemezésben 8-9 éves kortól vettek részt a gyerekek, akár 15 éves korukig is” (elmondta Vlasity Pál, szül. 1928-ban; gyűjtötte Boja Patyi Sarolta 2012-ben).

Vlasity Pál a 2012-es gyűjtés alkalmával így mesélt a betlehemezés hagyományáról:

„Mikó gyerekek vótunk, jártunk betlehemet mondani, házru házra. Oszt aztán úgy, hogy nem birtunk mink a fölvégbe menni, mer vót négy hirdetés. Vót Kutyahégy, vót Újfalú, vót Pap Pista fertály, vót mit tudom én mi [Disznóhát]. Akkó nem lehetett, hogy mink menjünk a fölvégbe betlehemet mondani, mer akkó egymás betlehemjit összetörtük. Subába, rossz kabátokba, bundába, sapkába vótunk föltözve, nem szép ruhába. Vót ahun bēengedtek bennünket, ha esett az eső, sár vót, akkó nem engedtek bē bennünket. Vót olyan hely, hogy ēbújtak (a háziak), nem gyüttek elő, akkó lēvettük a kóbászt a füstölőru, vót olyan szabad füstölő, egy szalat, oszt hazagyüttünk, megēttük. A betlehem fábú készüt. Akkó benne vót a kis Jēzus, feküdt a jászolba, bir-

kák vótak benne, még két angyal azt vitte” (elmondta Vlasity Pál, szül. 1928-ban; gyűjtötte Boja Patyi Sarolta 2012-ben).

Hosszú évek után, 1991-ben indult újra a házaló betlehemezés Moholon. Azok, akik szerették volna fogadni a csoportot, a plébánián jelezhettek szándékukat. Miklós Ilona így emlékszik vissza azokra az időkre:

„Több mint száz helyre kellett menni. Advent elején kezdtük az utcákat járni a gyerekekkel. Nekem máig napig az a legmeghatóbb élmény, hogy akkor idehallatszott Vukovár bombázása, beremegtek a bádog nagykapuk, a kutyák vonyítottak, de mi akkor is mentünk. Mindenki, szinte a fogadók kilencven százaléka megkönnyezte, és a gyerekek ettől meg voltak hatódva, hogy ők milyen nagy dolgot csinálnak. Az az első csoport még a mai napig is emlegeti, hogy milyen gyönyörű élmény volt” (M. I.).

Az 1990-es években házaló betlehemezők, Lévai Hényel Beáta (angyal), Horváth Recsó Gyöngyi (angyal), Grádl Kornél (öregpásztor) és Dávid Vilmos (kisbojtár) így emlékeznek vissza a csoport indulásának körülményeire:

„1991-ben alakult meg a csoport, Ilona tanárnő hívott össze bennünket. Ilona tanárnő mellett Laci atya volt, aki ezt szorgalmazta. A plébános nélkül ez nem ment volna. Mindent, amit csak lehetett, elindított a faluban. Elindította a kórust, a betlehemezést, a Betlehemesek Találkozóját. Mindent támogatott” (Fókuszcsoport 2023).

A csoport tagjainak elmondása szerint minden évben próbafolyamat előzte meg az örömhír hirdetését, majd egész adventben járták a falu utcáit:

„Mindig a hittanteremben voltak a próbák. A próbákon Ilona tanárnő és Bartuc Szilvi bácsi voltak ott. Szilvi bácsi is útmutatást adott abban, hogyan mondjuk a szöveget, hogyan hangsúlyozzunk. Először mindig az atyának játszottuk el a betlehemezést, ez volt a főpróba. Minden évben először a kántorhoz mentünk, majd onnan indultunk el a faluba. Mindennap délután négy-öt körül kezdtünk. Tíz óra volt, mire hazaértünk. A lányokon fehér lepedő volt. Fejünkön aranysárga koszorú. A pásztoroknak nagy subájuk volt meg kucsmájuk, szakálluk és botjuk is. Egész adventben jártuk a falut, majd minden évben utoljára az éjféli misén adtuk elő a betlehemes” (Fókuszcsoport 2023).

A falubeliek mindig nagy szeretettel várták a betlehemezőket:

„Volt egy programterv, ami szerint haladtunk, de számtalanszor előfordult az, hogy meghallották, hogy járjuk az utcákat, és kérték, hogy menjünk be hozzájuk is. Tehát sokszor spontán is bementünk valahova. »Állj meg, gyere be!« Azért húzódtott el olyan sokáig, mindennap este kilenc-tíz óra körül fejeztünk. Kértük is, hogy a templomban hirdessék ki, hogy mi bárhova elmegyünk, és nem kérünk pénzt ezért” (Fókuszcsoport 2023).

A betlehemezők tizenéves gyermekek voltak, de fiatal koruk dacára nagyon jól érezték, mennyire fontos volt az embereknek akkoriban, hogy fogadhatták őket.

„Nagyon jól emlékszem arra, hogy bementünk egy nénihez, aki, miközben hallgatott bennünket, elkezdett sírni, mert nem volt pénze. Mondtuk neki, nem baj, néni, nem azért jöttünk! Magának csak egy a dolga, hogy legközelebb is szóljon, majd jövünk jövőre is!

Azok nagyon înséges idők voltak, de ennek ellenére mindenki adni akart abból, amije volt. Volt olyan, hogy a pásztorok nyakába hurkát meg kolbászt akasztottak. Volt olyan is, hogy egy-egy szál kolbászt kaptunk. Sírtak az emberek. Mi is felfogtuk gyerekként, megható is volt. Az emberek nagy szeretettel vártak, készültek erre. Az emberek ki voltak éhezve ezekre az alkalmakra. Úgy vették, hogy áldást vittünk a házra, hogy vittük a fényt. Megérintett bennünket. Sok nagyon szegény emberhez mentünk. Nagyon sok érzelem volt akkoriban az emberekben. Megérintett bennünket is sokszor sok minden. Volt, ahol alig volt hely, az angyalok be sem fértek. De azért feltaláltuk magunkat. A mi utcánkban volt olyan, aki összegyűjtötte magához a környékbeli gyerekeket, és úgy vártak bennünket. Az öregek sokszor felismerték a betlehemes játékot, és nagy örömmel mondták, hogy fiatalokkorukban ők is jártak betlehemezni. Azt is mondták, hogy én az vótam, én te vótam, én az öreg vótam...” (Fókuszcsoport 2023).

A hagyományt elsőként felelevenítő csoport tagjai éveken át járták az utcákat. Ennek ellenére nem untak rá a népi színjáték bemutatására:

„Nem, nem untunk rá. Azért hagytuk abba, mert jött egy fiatalabb csoport, és leváltottak bennünket. Nem untunk rá, csak jött egy generációváltás” (Fókuszcsoport 2023).

A csoport tagjai évtizedek elteltével is nagyon szívesen emlékeznek vissza a betlehemezés évekre, és nagy lelkesedéssel mesélnék róla. Legkedvesebb emlékeiket így idézték fel:

„A betlehemesek körében nagyon jó közösség, társaság alakult ki. A falubeliek megállítottak bennünket az utcán, hogy gyertek be, és szívesen fogadtak bennünket. Azok az otthonok, azok az emberek, ahogyan vártak! Nekem még mindig villannak be képek azokról a házakról, családokról. Hogy az emberek milyen boldogok voltak, hogy sírtak! Szeretettel vártak bennünket, minket ez meghatott, és szeretettel mentünk is. Volt olyan, hogy annyi jelentkező volt, hogy nem jutottunk el mindenhova. Megvolt a hangulata, hogy azokon a téli délutánokon mindenki megfogta a kis batyuját. Az ünnephez hozzátartozott. Nekünk ez olyan természetes lett, hogy adventben megyünk betlehemezni. Nagyon sokat nevtünk. A subák csak úgy rázkódtak! Énekeltünk az utcán, és hallották, hogy jövünk. Nekünk ez olyan természetes lett, hogy megyünk betlehemezni. Nagy beleéléssel játszottuk” (Fókuszcsoport 2023).

Szintén Moholon végzett gyűjtőmunkát Tényi Tóth Erika tanítónő, aki a népdalok szeretete által és népdalkórusok vezetőjeként kapcsolatba került Bodor Anikó népzene kutatóval, gyűjtővel. Ez adta az indíttatást számára ahhoz, hogy adatközlőket keressen a faluban:

„1999-ben megtaláltam a falu szélén, Újfaluban, a legutolsó utcában Mac Lajos bácsit. Újfalu városrész a Tisza mellett, Péterréve felé található. Az a legősibb része Moholnak. Oda költöztek leghamarabb a magyarok. Lajos bácsi tősgyökeres moholi volt. Elmentem az osztályommal ehhez a bácsihoz egy délután. Szeretettel fogadott. Magánóra vettem fel, és ezt a betlehemeset betanítottam a gyerekeknek is. Bodor Anikónak is leadtam a gyűjtésemet, ő pedig aztán továbbadta a Magyar Néprajzi Múzeumba. Azt mondta, hogy ebben a gyűjtésben honfoglaláskor előtti dallamok vannak. És hogy ez egy nagyon értékes betlehemes. A mai napig ezt tanítom a diákjaimnak. Mac Lajos bácsi azt mesélte, hogy megvolt, hogy Moholon melyik csapat járja az utcákat. Nem mehetett az újfalusi gyerek be a másik falurészbe, mert össze is verekedhettek a résztvevők. Komoly viták folytak abban az ügyben, hogy kié lesz az a falurész. Vitték az örömhírt mindenfelé. Egész az éjfélig miséig járták a falut, majd aztán mentek az éjfélig misére. Édességeket, egy kis pénzt kaptak, mindennek örültek. Csak fiúk jártak, három

angyal és három pásztor. Aztán én korigáltam ezen, mert a kislányok is szerettek volna szerepelni. Lajos bácsiék egy templom alakú betlehemet vittek magukkal. Lajos bácsi a *Mikor Máriázás* szokásáról is mesélt. A fiúk és a lányok együtt mentek a faluban házról házra, és úgy énekelték a *Mikor Máriának az Úr anyyala...* kezdetű dalt. Kaptak egy kis édességet, ezt-azt. Ezt is egész adventben az éjféli miséig” (T. T. E.).

BETLEHEMEZÉS, LOKALITÁS, KÖZÖSSÉG

A lokalitás a társadalmi élet sajátossága és megkülönböztető jegye. Appadurai megközelítése szerint a lokalitás sajátos fenomenológiai minőség, melynek meghatározó elemei az interaktivitás, a közösséghez kötöttség és a viszonylagossá vált kontextusok közötti kapcsolatsor. Elmélete alapján a lokalitás mindenekelőtt kapcsolatokat és kontextusokat jelent, amely a cselekvőerő, a társulási hajlam és a reprodukтивitás különböző változataiban juthat kifejezésre (APPADURAI 2001: 3). Said kiemeli, hogy az Appadurai-féle lokalitás fogalma tulajdonképpen a kulturális identitás egy lehetséges értelmezési módjára mutat rá. Azt is kifejti, hogy a kulturális identitást nem egyszerűen megkapjuk, hanem azt kollektíven megkonstruáljuk, tapasztalataink, emlékezetünk, tradíciók, kulturális, politikai és társadalmi gyakorlatok, kifejezésformák sokféleségéből (Saidtól idéz NAGY 2005: 6). A lokalitás csak több dolog egymáshoz való viszonyában, kötődésében és másoktól való megkülönböztethetőségében jelenik meg. Létezése nem magától értetődő, a lokalitás folyamatos újrateremtést igényel. Appadurai felfogása szerint a helyi tudás valójában többnyire annak ismerete, hogy a lokalitás és az ahhoz kapcsolódó lokális szubjektumok hogyan teremthetők meg, illetve teremthetők újra a folytonos változás, a szorongás, a társadalmi elhasználódás, a minket körülvevő bizonytalanság közepette (APPADURAI 2001: 6). A lokalitás sérülékeny, határai módosíthatóak, tehát azt őrizni, óvni szükséges. Ebből következik, hogy valamennyi közösség, amennyiben fennmaradásáért küzd, általában rituális formában igyekszik biztosítani határainak felügyeletét. Végül a tér és az idő, a megjelenítés és a cselekvés összetett és átgondolt gyakorlata által a rítus önmagában is társadalmi értelmet nyer és lokalizálódik (NAGY 2005: 6). A közösség fogalmába beletartozik, hogy a szóban forgó embercsoport élete közös mintázat szerint szerveződik, melybe a szálakat az együttélés helye és ideje szövi. Az előttünk lévő generációk valahogyan vélekedtek a világról, világgépüket pedig a következő generációk örökségként kapják meg. A közösség tagjai egy olyan világgéppel rendelkeznek, ami az adott közösség sajátja, és létének elengedhetetlen feltétele (NAGY 2005: 7).

Adán és Moholon az 1990-es években a betlehemes játékokat gyűjtő és azok visszatartását végző interjúalanyok kiemelték, hogy tevékenységüket többek között a közösségteremtő igény, a *gyökerek* megtalálása, az identitás megerősítésének szándéka vezérelte. Az 1990-es években fennálló politikai és társadalmi problémák okozta bizonytalanság közepette a hagyomány, a *rituálé* visszatartásával, az előző generációk világképének felelevenítésével megkísérelték a lokalitás újratereztetését és megerősítését.

A BETLEHEMEZÉS ÉS A FOLKLORIZMUS

A folklór angol eredetű szó, melyet William John Thoms 1846-ban említett először. Folk-lore alakban használta, magyarra fordítva „népi tudás” értelemben. A meghatározás az idők folyamán számos jelentésárnyalattal bővült, de összességében elmondható, hogy beletartozik a hagyományos, közösségi, népi kultúra, művészet fogalma. A folklór kifejezés a magyar szóhasználatban is eléggé széles körű fogalomként honosodott meg. Elsődlegesen a parasztság szellemi kultúrájának egészét jelenti, és ezen belül pedig főként a következő területekre utal: népköltészet, népzene, néptánc, népi játék, népművészet (KATONA 1998). A 19. századtól kezdődően a 20. század közepéig a népi kultúrára hagyományként tekintettek, mely hatását a jelenben fejti ki, gyökere pedig a múltból ered. Ezt követően azonban bekövetkezett az a kor, melyben a hagyomány elvesztette kapcsolatát a mindennapi élettel, annak megszervezésével, és ettől kezdtek olyan értékek látni, amit ápolni kell. Az ápolás és őrzés szándéka viszont a hagyományt kiszakította eredeti környezetéből, és a színpadot tette meg annak helyszínévé. Ezt a jelenséget a néprajzi szakirodalom a folklorizmus terminusával írja le (JAKAB-VAJDA 2018). Guszev szerint „a folklorizmus a folklór olyan körülmények között történő adaptációjának, reprodukciójának és transzformációjának társadalmilag meghatározott fejlődési folyamata, amelyek különböznek a hagyományos folklór kialakulásának és létezésének körülményeitől” (GUSZEV 1983: 440). A folklorizmus során a hajdani faluközösség életvitele által körülhatárolt hagyományos kultúra a közösségen kívül álló, az eredeti közösség számát többszörösen meghaladó nézőközönség elé került. Ettől kezdve a népszokás élettere már nemcsak a hagyományos élet, hanem a színpad lett. A megváltozott környezet miatt a szokás gyakorlati haszna más vonatkozásban mutatkozik meg. A kisebb falusi közösségek életének szervezése helyett a közösség kialakítását, a közösségi eszmény hirdetését, egy közösséghez való tartozás érzését szolgálja. Mindezt nem kötelező szabályként, hanem kulturális élményként, látványként áttelesen próbálja közvetíteni. Elmondható tehát, hogy a különböző népszokások a folklorizáció, az új színpadi életter ellenére bizonyos szempontból

megőrizték társadalomszervező funkciójukat. A folklór mint egyedi kultúra megszűnt. A népszokások – így a betlehemes játékok – színpadon való bemutatása feltartóztathatatlan jelenség. Bíró és Gagyí szerint azonban ez a folyamat a folklór számára mindenképpen egy olyan lehetőség, „mely lelki- és szellemi világunkba, tudatunkba való beépülését és megmaradását továbbra is biztosít(hat)ja” (BÍRÓ–GAGYI 1987: 160).

BETLEHEMESEK TALÁLKOZÓJA MOHOLON

A Vajdaságban az 1989-es évet követően a régi vallási hagyományok felelevenítésére elemi erővel tört fel az igény (BESZÉDES 2012). A népi kultúra és kiemelten a betlehemezés magyarországi felértékelődése nyomán a határon túli területeken is egyre népszerűbb lett a betlehemezés (GÁTI 2018). Tóthfaluban 1994-től a plébánia diákokthonában betlehemes tábort szerveztek. A táborba hattagú V. és VI. osztályos diákokból szervezett csoportokat vártak (lehetőség szerint két lányt és négy fiút) pedagógus kíséretével. A résztvevők a tábor ideje alatt elsajátítottak egy teljes vajdasági betlehemes játékot, és elkészítettek egy, a vidékünkön meghonosodott betlehemet (MIHÁLYI 1994a).

Az 1994-ben megrendezett tábor népszerűségéről így nyilatkozott Szöllősy Vágó László, az egyik szervező:

„Kellemesen meglepett a hatalmas érdeklődés a betlehemező tábor iránt. Hattagú csoportokat állítottunk össze a jelentkezőkből, nyolc ilyen csoportban 48 általános iskolás ismerkedhet meg a betlehemi népszokásokkal csütörtöktől vasárnapig. Olyan nagy volt a jelentkezők száma, hogy december elején meg fogjuk ismételni a betlehemező tábort újabb 48 résztvevővel” (GERGELY 1994).

Részlet az 1997-es tábor felhívásából:

„Fontos: elsősorban az angyaloknak (de lehetőleg a pásztoroknak is) jó hangú, jó hallású gyermekek felelnek meg. A csapatok megtanulnak egy betlehemes játékot (szöveg, dalok, táncok), és elkészítenek egy komplett betlehemet, amit majd magukkal vihetnek” (*Magyar Szó* 1997. november 13.: 10).

Nem a tóthfalusi tábor volt az egyetlen rendezvény, amely a betlehemezés hagyományát igyekezett feleleveníteni. Moholon a betlehemezés felújításának érdekében regionális találkozót szerveztek, aminek ötlete Danyi László plébános úr nevéhez köthető (BESZÉDES 2012). A plébános úr Csonoplyán

kezdte meg papi szolgálatát, majd 1989-ben a szabadkai püspök váratlanul Moholra helyezte át. Csonoplyán az akkor fiatal, életerős pap sok újítást vezetett be, hogy visszahívja a hívőket a templomba. Látványos miséket rendezett, búcsújárást szervezett Doroszlóra, új elemeket illesztett be a lourdes-i kilencedbe, a Szent Család-járás szokását is felújította, valamint az úrnapi szertartásba is újítások kerültek. Miután Moholon kellett folytatnia papi szolgálatát, továbbra is a csonoplyai gyakorlat alapján igyekezett megszervezni az egyház életét. Laci atya többféle tevékenységével is hozzájárult a vajdasági magyar folklórkutatáshoz. Azon elgondolása, hogy a néphagyományokat bevonja a vallási élet megszervezésébe, Moholon termékeny talajra talált. A helyi tradíció megújítása alapján a faluban újjászervezte a búcsújárás és a betlehemezés szokását is (BESZÉDES 2012). Moholon az első Betlehemesek Találkozója 1993-ban került sor.

„Bennem gyermekkorom betlehemezéseim elevenednek meg. Még vannak emlékeim azokból az időkből, amikor elevenen élt szülőfalumban ez a csodálatos népszokás. Ez a lelkiület élt bennem, amikor megtaláltam azokat az embereket, akikkel kiöltöttük ezt a találkozót – ezekkel a szavakkal köszöntötte többek között Danyi László plébános a Betlehemesek II. Találkozója összesereglett közönséget és a fellépő csoportokat a moholi Művelődési Ház színháztermében” (GERGELY 1995).

Danyi László plébános úr mellett a rendezvény másik fő szervezője Miklós Ilona magyar nyelv és irodalom szakos tanárnő volt, aki így emlékszik vissza az első találkozó létrejöttére:

„1993-ban elhatároztuk, hogy jó lenne megszervezni egy betlehemes találkozót, mert értesültünk róla, hogy sokfelé felújították már ezt a hagyományt. A rendezvény önerőből került megszervezésre, úgy, hogy gyűjtöttünk segítőköt, támogatókat. Volt egy nagyon lelkes asszonykórusa akkor a Csobolyó egyesületnek (akkor még nem alakultunk meg hivatalosan, de kialakultak a csoportok), ők nagyon sokan segítettek. Bartucz Szilvi bácsi is nagyon sokat segített a szervezésben. Ő tanította meg nekünk, hogy mi mindenre kell gondolni a szervezés kapcsán. Kétnaposra szerveztük a találkozót. Első nap volt a bemutatkozás, második nap közös szentmisén vettünk részt. Aztán pedig ebéd volt, otthon mindenki megvendégelte a saját vendégeit. A gyerekek és a csoportvezetők házaknál voltak elszállásolva. Kilenc csoport volt az első találkozóon: Horgosról (két csoport), Adárról, Zentárról (két csoport), Egyházaskérről, Zentagunarasról, Moholról és Székelykévéről. Nagyon nagy sikere volt. A betlehemesek megnézték egymás előadását, és a helyiek is eljöttek megnézni a csoportokat. Az első két talál-

kozón a templomban volt a bemutatkozás, meg az utolsón is. A többi évben pedig a színházteremben. Egy évben segített nekünk az iskola, rendelkezésünkre bocsátották az osztálytermeket, ott öltöztek át a gyerekek. Vasárnap a közös ebéd az iskola konyháján volt” (M. I.).

A moholi betlehemes csoport tagjai, akik akkoriban tizenévesek voltak, így emlékeznek vissza a találkozóra:

„A találkozón megnéztük a többi csapatot. Ott volt alkalom barátkozni is, a környékbeli: péterrévei, kanizsai, temerini gyerekekkel. Volt, hogy vendégeket is fogadtunk, és nálunk aludtak a betlehemes csoportok tagjai. Aztán vasárnap volt mise és záróünnepség is. Volt, hogy díjat is kaptunk, vagy az egyes szereplőket emelték ki a csoportból” (Fókuszcsoport 2023).

Boja Patyi Sarolta és családja az 1990-es években vendégfogadóként csatlakozott a rendezvényhez:

„Nálunk két torontálvásárhelyi lány volt vendégségben. A szervezők azt is figyelembe vették, hogy olyan korú gyerekek kerüljenek hozzánk, mint amilyenek mi is voltunk. Ez a 90-es évek eleje lehetett. Bennem ez gyermekfejjel úgy maradt meg, mint közösségalkotó barátkozás. Aztán hosszú ideig tartottuk még a lányokkal a kapcsolatot. Mivel nálunk voltak vendégségben, mi is megnéztük azokat az előadásokat, amiket eljátszottak a templomban. Tehát valamiféle közösségépítő jellege volt ennek, amikor visszatartották a betlehemezést. Nekem szép emlék” (B. P. S.).

1995-től a Moholon két évente megrendezésre kerülő Betlehemesek Találkozója a budapesti Nemzetközi Betlehemes Fesztivál regionális szemléjévé vált.

„A második találkozó alkalmával a Vajdasági Magyar Folklórközpont segítségével felvettük a kapcsolatot Budapesttel. Ezzel adtunk még egy plusz motivációt a csoportoknak, akik a zsűri értékelése alapján megérdemelték, azok eljutottak Budapestre, a Kárpát-medencei betlehemesek találkozójára. Mi, moholiak kétszer voltunk Budapesten az első csoporttal. Az egy kétnapos jutalom volt. Ott minden csoport bemutatta a saját betlehemes játékát, majd elvitték a csapatokat különböző intézményekbe, ahol úgy gondolták, hogy várják a betlehemeseket” (M. I.).

„A bírálóbizottság, a Vajdasági Magyar Folklorközpont és a jelen levő csoportok közös megállapodása alapján négy betlehemező csoport képviselheti Vajdaságot a jövő hét végén Budapesten sorra kerülő Kárpát-medencei betlehemesek találkozóján” (GERGELY 1999b).

A kétévente megrendezésre kerülő találkozót a moholiak főként önerőből, összefogással szervezték meg. Az évek során egyre több és több fellépő csoport érkezett a rendezvényre.

„A 93-as, 95-ös és 97-es találkozót önerőből szerveztük meg. A harmadik, majd a negyedik találkozón már több száz, 300–400 résztvevő volt. A 2003-as, ötödik találkozóra az Illyés Alapítványtól kaptunk támogatást. Akkor már egyre nehezebb volt önerőből összegyűjteni a szükséges pénzt. Ez hatalmas anyagi terhet rótt ránk. Amikor szerettem volna belekezdeni a hatodik találkozó megszervezésébe, sajnos, nem kaptuk meg az Illyés Alapítvány támogatását, így le kellett fűjni a rendezvényt. Sajnálatos módon helyhiánnyal is küzdöttünk akkori-ban. Nem volt székházunk, mindig könyörögnünk kellett, hogy valahová beengedjenek bennünket” (M. I.).

A Betlehemesek Találkozóján minden alkalommal szakbizottság véleményezte a csoportok előadását:

„Minden évben zsűritagokat hívtunk, hogy értékeljék a csoportok munkáját. A zsűri tagjai dr. Burány Béla, mgr. Bodor Anikó, dr. Papp György és dr. Jung Károly voltak. A zsűri elnöke Burány Béla volt. A zsűri mindenkinek elmondta az értékelését. Szemle volt, értékelést mondtak el, csak a legjobb csoportok lettek kiemelve, illetve azok, akik szépen énekeltek, jól mondták a szöveget. A mi csoportunkban az egyik fiúnak tipikus, falusias erős hangja volt. Ki is lett emelve, és díjat is kapott” (M. I.).

A *Magyar Szó* napilap a Betlehemesek V. Moholi Találkozójáról készült tudósításában olvasható: „A szemlén nincs értékelés vagy rangsorolás, azonban vendégeskedik egy szakzsűri – idén dr. Papp György, dr. Burány Béla és Bodor Anikó összetételben –, akik megtekintik a csoportokat, és szakmai véleményt mondanak a látottakról” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

„Az értékelés során a zsűri figyelembe veszi a fellépők viszonyulását a hagyományokhoz, a szövegmondást, az éneklést, egyszóval a teljes produkciót értékeli” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

A szakbizottság tagjai a részt vevő csoportokat és azok vezetőit a helyi betlehemes, illetve egyéb karácsonyi szokások felkutatására, gyűjtésére próbálták ösztönözni. Emellett az autentikus és életszerű előadásmódot hangsúlyozták és díjazták.

„Fejünkre olvasták, hogy amit figyelni kell, az nem a vallásos történet, hanem ami rátapadt, amikor kikerült az utcára. Szegény péterréveieket sajnáltam, mert úgy a fejükre olvasták, hogy mit akarnak ezzel a temp-lomi szöveggel. Mert abban végig az volt. Utána ők is gyűjtöttek sajátot” (M. I.).

„A parókiára behívtak bennünket, és ott véleményeztek. A természetességet értékelték, azt, hogy a szereplők átéljék a játékot, szépen énekeljenek, érthetően beszéljenek. Ne beszéljenek irodalmi nyelven, hanem falusi nyelven szólaljanak meg, például használva a középzárt ë-t. Fontos volt a színpadi felállás. Az egyszerű falusi gyerekeknek nem volt gond, hogy istállóban volt a Jézuska, hiszen ők is sokat megfordultak az istállóban otthon” (T. T. E.).

„A zsűritől várjuk el, hogy véleményét úgy fogalmazza meg, hogy az pozitív irányban fejlessze a hagyományápolást és a néprajzi gyűjtést. A betlehemezők csoportjainak továbbra is az a célja, hogy minél jellegzetesebb eredeti anyagot gyűjtsenek közvetlen környezetükből, és hogy ezt játékaikban felhasználják, megőrizzék – mondta Miklós Ilo-na szervező” (RAFFAI 1995).

„Külön örömmel látnánk a helybéli szokások bemutatását. Ha erre nincs lehetőség – nem tudnak eredeti anyagot gyűjteni, mert vagy nem alakultak ki ezek a szokások, vagy már végleg kihaltak –, törekedjenek arra, hogy eredeti gyűjtésekből válasszanak, és ezt minél autentikusabban mutassák be” (Magyar Szó 1997. október 7.: 8).

„A szemle ösztönözte viszont a verseci, a maradéki, a temesvajkóci (Vlajkovac) és az erzsébetlaki csoportokat idén a gyűjtésre és szereplésre” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

A Betlehemesek V. Találkozásán, 2001-ben Bodor Anikó zsűritaggal készített interjú arról tanúskodik, hogy a szemlék során adott szakmai útmutatások meghallgatásra találtak:

„Az első találkozóhoz viszonyítva óriási fejlődés tapasztalható – értékelte az idei betlehemes játékokat Bodor Anikó. – Sok jó betlehemes játék került elő, öt-hat olyan, amilyennel eddig még nem találkoztunk, a Dél-Bánátból, a Szerémségből érkezett csoportok előadásában bemutatott játékokra gondolok. A szombaton bemutatott játékok a korábbi években látottakhoz viszonyítva létszerűbbek lettek. Összegezve annyit jelent, hogy nemcsak anyagában, hanem előadásában is javult a találkozó. Szakmailag jó eredmény, hogy ennek a moholi kezdeményezésnek hatására kutatnak a felkészítők. A szórványban még a negyvenes, ötvenes, sőt a hatvanas években is élt ez a hagyomány egyes helyeken, így nem is túl nehéz ezt életre kelteni, hiszen felkereshetők még, és emlékeznek azok, akik valamikor játszották ezeket a karácsonyhoz kötődő szokásokat. Meglepően sok a betlehemes játék Vajdaságban, komoly értékek kerültek elő ezen a találkozón is. Polgárosodó világunkban elmaradnak a szokások, összefolynak a munkanapok és az ünnepnapok, pedig az ünnepeket is meg kell tudni ünnepelni. Nagy értéke a találkozóknak, hogy életre keltsük az ünnepeket” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

ÖSSZEGZÉS

Művelődéstörténetünkben igen jelentős, az identitás megtartását szolgáló nélkülözhetetlen, komplex közösségformáló erő a kalendáriumi év ünnepi gyakorlata. TÖMÖRY és SZÁSZ (2009) szerint a betlehemes játék eredeti közegében, a paraszti világban megerősítésül szolgált a hit és erkölcs vonatkozásában – és mint ilyen hozzájárult a lokalitásteremtéshez. A lokalitás érzelmek struktúrája, a társadalmi élet sajátosságának tekinthető, létezése azonban nem nyilvánvaló, hanem igényli a folyamatos újraterejtést (APPADURAI 2001). Az 1990-es években végzett gyűjtőmunkájukról, illetve a betlehemes játék visszatanításáról mesélő interjúalanyok kiemelték, hogy többek között a közösségteremtő igény, a *gyökerek* megtalálása, az identitás megerősítésének szándéka vezérelte munkájukat. Az 1990-es években moholi utcákat járó betlehemező csoport tagjainak visszaemlékezései alapján elmondható, hogy a hagyomány felújítása valóban hozzájárult ahhoz, hogy megerősítse a falubelieket hitükben, hovatartozásukban, lokalitásukban. A betlehemezés szokásának felelevenítése nemcsak helyi, hanem regionális szinten is hozzájárult a lokalitás megszervezéséhez. A moholi betlehemes találkozó megálmodói felismerték, hogy a színpadra vitt népi kultúra egyfajta csoportszerveződést indít el, amire az akkori társadalmi és politikai viszonyok között igen nagy szüksége volt a vajdasági magyar közösségnek. A rendezvény a színpadot tet-

te meg a betlehemes játékok színhelyévé, ugyanakkor a találkozó alkalmával mégsem a folklorizmus, a színpadi lét került fókuszba. A szervezők és a néprajzi szaktudással rendelkező zsűritagok az eredeti gyűjtések jelentőségét, azok értékeinek felismerését, az ünnepnapok megélésének fontosságát hangsúlyozták. A résztvevőket építő jellegű tanácsokkal látták el, az autentikus előadásmódot díjazták, és további néprajzi gyűjtőmunkára biztatták a jelenlévőket. A rendezvény célja tehát nem a folklorizmus, a népi kultúra színpadi népszerűsítése volt, hanem azon gondolat megerősítése, hogy a betlehemezés egy megújulni képes organikus, ünnepi hagyomány, amelyet vissza lehet plántálni saját közegébe.

INTERJÚALANYOK ÉS A BESZÉLGETÉS IDŐPONTJA

B. I.	Bartók Ildikó (2023. május 2.)
B. P. S.	Boja Patyi Sarolta (2023. augusztus 2.)
M. I.	Miklós Ilona (2023. április 14.)
T. T. E.	Tényi Tóth Erika (2023. május 21.)
Fókuszcsoport	A fókuszcsoportos interjú résztvevői (2023. május 13.):
D. V.	Dávid Vilmos
G. K.	Grádl Kornél
H. R. Gy.	Horváth Recsó Gyöngyi
L. H. B.	Lévai Hényel Beáta

IRODALOMJEGYZÉK

- APPADURAI, Arjun 2001. A lokalitás teremtése. In: *Regio*, 3., 3–31.
- BESZÉDES Valéria 2012. Az egyéniség szerepe a szokásmodell kialakításában.
In: *Hid*, 5., 101–110.
- BÍRÓ Zoltán – GAGYI József 1987. Egy új szempont esélyei. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- BODOR Anikó – PAKSA Katalin 2016. *Vajdasági magyar népdalok V*. Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta
- DÖMÖTÖR Tekla 2004. *Naptári ünnepek – népi színművészet*. Neumann Kht., Budapest
- EITLER Ágnes 2023. *A színpadra vitt népi kultúra szerepe a lokalitás szervezésében. Összehasonlító néprajzi vizsgálat*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

- EITLER Ágnes 2025. *Színre vitt népi kultúra. A lokális szervezésének kortárs modellje.* (Életmód és Tradíció 20). HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.61380/978-963-567-077-2>.
- EXTERDE Tibor – SÁNDOR Ildikó 2010. *Régi szokás szerint...* Hagyományok Háza, Budapest
- GÁTI Diána 2018. „Mert egy gyermek születik nekünk, Fiú adatik nekünk”. In: *Néprajzi Látóhatár*, 3–4., 76–117.
- ger. [GERGELY József] 1994. Betlehemezők Tóthfaluban. Három napon át 48 általános iskolás ismerkedik a betlehemi népszokásokkal. In: *Magyar Szó*, 260., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_11/?pg=406&layout=s&query=Szöllősy.
- GERGELY József 1995. Szabad-e betlehemmel bejönni? Betlehemesek II. Találkozója volt Moholon. In: *Magyar Szó*, 290., 10. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1995_12/?pg=201&layout=s&query=Danyi+László.
- ger. [GERGELY József] 1999a. Betlehemesek a moholi templomban. Ma egész nap tart a csoportok fellépése. In: *Magyar Szó*, 239., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1999_12/?pg=58&layout=s&query=teljes+produkcio.
- ger. [GERGELY József] 1999b. Háromkirály-járás. Betlehemesek találkoztak Moholon. Négy csoport utazhat Budapestre, a Kárpát-medencei találkozóra. In: *Magyar Szó*, 241., 9. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1999_12/?pg=96&layout=s&query=Budapest.
- GUSZEV, Viktor Jevgenyjevics 1983. A folklorizmus tipológiája. In: *Ethnographia*, 94. évf. 440–442.
- JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András 2018. Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: J. A. Zs. – V. A. (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés* (Kriza Könyvek 43). Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.
- KATONA Imre 1998. A folklór és a folklorisztika általános problémái. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór.* (Osiris Tankönyvek). Osiris Kiadó, Budapest, 15–37.
- Magyar Szó 1997. október 7. = T. E.: Gyertek ti is Betlehembe! A III. moholi találkozó elé. In: *Magyar Szó*, 236., 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1997_10/?pg=95&layout=s&query=autentikusabban.
- Magyar Szó 1997. november 13. = Téli táborok. Betlehemes és hangszeres tábor Tóthfaluban. In: *Magyar Szó*, 268., 10. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1997_11/?pg=185&layout=s.
- Magyar Szó 2001. december 4. = szó.: Az ünnepet meg kell tudni ünnepelni! Anyagában és előadásában is gazdagodott a Betlehemesek V. Moholi Találko-

- zőja. In: *Magyar Szó*, 278., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_2001_12/?pg=54&layout=s.
- mk [MIHÁLYI Katalin] 1994a. Betlehemes tábor Tóthfaluban. In: *Magyar Szó*, 243., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_11/?pg=118&layout=s&query=Tóthfalu.
- MIHÁLYI Katalin 1994b. A betlehemezés reneszánsza. Dr. Papp Györggyel új könyvről beszélgettünk. In: *Magyar Szó*, 276., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_12/?pg=294&layout=s&query=Papp+Gyorggy.
- NAGY Éva 2005. A regionális identitás megjelenésének vizsgálata. In: PUSZTAI Gabriella (szerk.): *Régió és oktatás európai dimenzióban* (Tanulmányok a Nevelésszociológia Köréből 1). Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen. https://terd.unideb.hu/doc/konyv/2/h_nagy_eva.pdf.
- PAKSA Katalin 2021. „Mimi-mama, mi van ma?” Kalendáriumi énekes népszokások a Vajdaságban. In: KÓNYA Sándor – JUHÁSZ Gyula (szerk.): *A zentai kertek alatt. A Kárpát-medencei népzene kutatók II. vajdasági találkozójának konferenciakötete Bodor Anikó és Kiss Lajos tiszteletére*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 97–118. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/155781>.
- PAPP György 1988. A betlehemes játék hagyománya Észak-Vajdaságban. In: BOSNYÁK István (szerk.): *Jugoszláviai magyar népköltészet II.* Válogatta, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Bosnyák István (Értekezések, Monográfiák 13). A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatószok Intézete, Újvidék, 181–197. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-11/13_Jugoszlaviai_magyar_nepkolteszet_2.pdf.
- PAPP György 1994. *Betlehemnek nyissunk ajtót!* Betli Könyvkiadó, Szeged
- RAFFAI Éva 1995. Betlehemezők találkozója Moholon. Tizenegy csoport jelezte bemutatkozását. In: *Magyar Szó*, 282., 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1995_12/?pg=63&layout=s&query=Miklos+Ilona.
- RESÓCKI Rolland 2018. Beengedik-e a betlehemeseket? In: *Panorama – Körkép*, 227., 14–16.
- SILLING István 1996. Betlehemes játékaink gyűjteménye. In: *Híd*, 2–3., 244–245.
- SZABÓ SZABADOS Ilona 2001. *Tízéves az adai Vadvirág Hagyományápoló Kör.* Vadvirág Hagyományápoló Kör, Ada
- SZÓKE Anna 2004. A vajdasági betlehemezés sokszínűsége. In: GÁSPÁR Kinga (szerk.): *Szabad-e bemenni betlehemmel?* (Artes Populares 20). ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 127–137.
- SZÓKE Anna 2012. *Örökbe hagyom. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához.* Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- TÖMÖRY Márta – SZÁSZ Zsolt 2009. Betlehemezők, betlehemezés – hagyományörzők 1991–2009. In: TÖMÖRY Márta (szerk.): *...hanem vagyok*

Úristen követje...? A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból. Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Budapest, 16–28.

ABSTRACT • The aim of my study is to explore the identity-preserving role of nativity plays, one of the most widespread dramatic sung folk customs in the Hungarian-speaking regions, as practiced in Vojvodina. In the course of my research, I sought to identify the social and political contexts that enabled the collection, re-teaching, and staging of nativity plays to begin in Vojvodina in the 1990s, and to examine how these processes contributed to the creation and strengthening of locality. I also aimed to understand what role local actors – collectors and transmitters – assigned to the custom of nativity plays within the structure of locality. Furthermore, I investigated the guiding intentions and motivations that brought into being and popularized the event known as the Meeting of Nativity Play Groups, held in Mohol between 1993 and 2003, as well as the outcomes of the folklorism related to nativity plays. From the perspective of research history, my review of the scholarly literature sought to cover the entirety of Vojvodina; however, I would like to emphasize that the focus of my research was the nativity play tradition of my own municipality and its role in the creation of locality. Based on the data collected, I attempted to draw conclusions about the impact of nativity plays on the formation of locality. During my fieldwork, conducted between April and August 2023, I carried out semi-structured interviews with collectors of nativity plays, members of nativity play groups, and the organizer of the Mohol nativity play meeting. In addition, I collected data from issues of the Vojvodina daily newspaper *Magyar Szó* published between 1993 and 2003, which I reviewed through a digital archive. I focused primarily on reports, interviews, and announcements that mentioned publications containing nativity play customs, events presenting the custom, and conversations with ethnographic researchers.

KEY WORDS • **ethnography, folk custom, Christmas, nativity plays, Vojvodina, folklorism**

SAŽETAK • Cilj ovog rada jeste da se ispita uloga očuvanja identiteta vitlejemskih predstava, jednog od najrasprostranjenijih dramsko-pevačkih narodnih običaja na mađarskom govornom području, u Vojvodini. Tokom istraživanja nastojala sam da utvrdim koji su društveni i politički konteksti omogućili da se prikupljanje, ponovno podučavanje i scensko izvođenje vitlejemskih predstava pokrene u Vojvodini tokom 1990-ih godina, kao i da sagledam na koji način su ovi procesi doprineli stvaranju i jačanju lokaliteta. Takođe sam želela da razu-

mem kakvu su ulogu lokalni akteri – sakupljači i prenosioci tradicije – name-nili običaju vitlejemskih predstava u strukturi lokaliteta. Pored toga, istraživa-la sam vodeće namere i motivacije koje su dovele do nastanka i popularizacije manifestacije poznate pod nazivom Susret vitlejemskih predstava, održavane u Molu između 1993. i 2003. godine, kao i kakve je rezultate imao folklorizam povezan sa vitlejemskim predstavama. Prilikom pregleda stručne literature, iz ugla istorije istraživanja nastojala sam da obuhvatim čitavu Vojvodinu, ali želim da istaknem da je u fokusu mog istraživanja bila tradicija vitlejemskih predstava u mojoj sopstvenoj opštini i njena uloga u stvaranju lokaliteta. Na osnovu prikupljenih podataka pokušala sam da izvedem zaključke o uticaju vitlejemskih predstava na formiranje lokaliteta. Tokom terenskog rada, koji je sproveden između aprila i avgusta 2023. godine, realizovala sam polustrukturisane intervjuje sa sakupljačima vitlejemskih predstava, članovima grupa koje ih izvode, kao i sa organizatorom Susreta vitlejemskih predstava u Molu. Pored toga, sprovela sam prikupljanje podataka iz brojeva vojvođanskog dnevnog li-sta „Magyar Szó” objavljenih između 1993. i 2003. godine, koje sam pregle-dala u digitalnom arhivu. Fokusirala sam se na izveštaje, intervjuje i pozive u kojima su pominjane publikacije koje sadrže običaje vitlejemskih predstava, manifestacije koje predstavljaju ovaj običaj, kao i razgovori sa etnografskim istraživačima.

KLJUČNE REČI • **etnografija, narodni običaj, Božić, vitlejemske igre, Vojvodina, folklorizam**

Beérkezés időpontja: 2026. január 22.

Elfogadás időpontja: 2026. január 31.